

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KOMŞU ÜLKELER İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ *

Dr. Esra EROL ERGAN

ÖZET

Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB) ile komşu ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkileri, zaman serisi yöntemi kullanılarak yakınsama hipotezi ile analiz edilmiştir. Analizde kullanılan testler; ADF, PP, KPSS, NG-Perron ve yapısal kırılmalı Lee-Strazicich'dir. Çalışma kapsamında; Avrupa Komşuluk Politikası'nın eylem planlarının yapıldığı ülkeler yer almıştır. Bu ülkeler; Azerbaycan, Ermenistan, Fas, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Mısır, Moldova, Tunus, Ukrayna ve Ürdün'dür. Analiz sonucunda; AB ile olan dış ticaret ilişkileri kapsamında Mısır'ın ihracatında ve Tunus ile Fas'ın ithalatında yakınsamanın gerçekleşmediği; bununla beraber, diğer ülkelerin ihracatında ve ithalatında yakınsamanın gerçekleştiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası, Dış Ticaret, Yakınsama Analizi, Birim Kök Testleri.

JEL Kodları: C22, F10, F15.

THE EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY: EUROPEAN UNION'S FOREIGN TRADE RELATIONSHIP WITH NEIGHBORING COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyze the foreign trade relations between the European Union (EU) and the neighboring countries by means of convergence hypothesis using time series method. Tests used in the analysis are ADF, PP, KPSS, NG-Perron and structured fractured Lee-Strazicich. Within the scope of the study, the countries which took part are the ones where the action plans of the European Neighborhood Policy have been made. These countries are Azerbaijan, Armenia, Morocco, Georgia, Israel, Lebanon, Egypt, Moldova, Tunisia, Ukraine and Jordan. As a result of the analysis, within the scope of foreign trade relations with the EU, it was found that Egypt's exports and Tunisia's and Morocco's imports did not converge; however, other countries' exports and imports converged.

* Bu makale, Prof. Dr. Seyhun DOĞAN'ın danışmanlığında Esra EROL ERGAN tarafından hazırlanan "Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Avrupa Birliği'nin Komşu Ülkeler ile Dış Ticaret İlişkisi: Ekonometrik Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul/Türkiye, e-mail: esraeroltr@gmail.com

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 11 Eylül / October 2019

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 30 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 30 Aralık / December 2019

334

Araştırma Makalesi/Research Article

Key Words: *European Union, European Neighborhood Policy, Foreign Trade, Convergence Analysis, Unit Root.*

JEL Codes: *C22, F10, F15.*

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) kuruluşundan bu yana genişleme politikası sayesinde üye sayısını arttırmış, coğrafi alanını büyük ölçüde genişletmiştir. 2004 yılındaki son genişleme dalgası ile beraber, doğuda yeni ülkelere sınır komşusu olmuş, güneyde ise Akdeniz komşularına daha da yakınlaşmıştır. Oluşan yeni konjonktüre göre yeni bir politika oluşturulmuş ve Avrupa Komşuluk Politikası 2004 yılında strateji belgesi ile yürürlüğe girmiştir. Politikanın ekonomik, güvenlik ve siyasi olmak üzere üç önemli amacı olmakla birlikte, özellikle ekonomik yönü açısından ticaret anlaşmaları dikkat çekicidir. Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları (DKSTA) yoluyla komşu ülkeler ve AB arasındaki ticaretin artırılması amaçlanmaktadır. Ancak bu anlaşmalar, AB ile ileri işbirliği kurmak isteyen ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır. AB ile komşu ülkeler arasında yapılan eylem planlarının ekonomik öncelikli alanları bu amaca hizmet etmektedir. Özellikle ekonomi ile ilgili unsurlara bakıldığında, ticaret ve iç pazar başlığı altında mal ve hizmetlerin serbest dolaşımından, vergi sistemindeki şeffaflık ve modernleştirme işlemlerine, yatırım ortamının iyileştirilmesinden, rekabet ortamının düzenlenmesine kadar geniş kapsamlı düzenlemelerin ilgili ülkelerde yapılması beklenmektedir (European Commission, 2004: 15).

Avrupa Komşuluk Politikası ticari açıdan değerlendirildiğinde ise, AB'nin çoğunlukla bu ülkelerin birinci ticari ortağı durumuna geldiği görülmektedir. Ancak bu durum, AB ile yapılan dış ticarete yakınsamanın gerçekleştiğini ortaya koymamaktadır. Bu bakımdan, literatürde geniş bir yer tutan yakınsama analizinden faydalanılması önem arz etmektedir.

2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

Avrupa Komşuluk Politikası, komşu ülkelerin gerçekleştirmesi gereken reformlar ve bu reformları uygulamada gereken mali yardımların AB tarafından sağlanması ile gerçekleşmektedir. Söz konusu reformlar, eylem planları adı altında yer bulmaktadır. Bu planlar, yasal olarak bağlayıcı olmayan, üç-beş yıllık gibi kısa bir dönemi kapsayan, her ülkenin ihtiyaçlarını ve kapasitesini ortaya koyan ve birçok ortak çıkarları da dâhil eden politik sözleşmelerdir. Buradaki amaç, komşu ülkelerin ortaya konulan düzenlemeler doğrultusunda hareket etmesi ve bu sayede, Birlik çevresinde siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasıdır.

AB, komşuluk politikasına dâhil olan ülkelerden bazı Akdeniz ülkeleri (Lübnan, İsrail, Mısır gibi) ile 1970'li yıllarda ticaret anlaşmaları, Doğu komşularıyla ise 1990'lı yıllardan itibaren Ortaklık/Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalamıştır. Bunlar, komşu ülkeler ile AB arasında yapılan

politik taahhütlerin yer aldığı anlaşmalardır. Komşuluk politikası kapsamında ise, DKSTA yapılması öngörülmüştür. Bu anlaşmalar, komşuluk politikasının ekonomik entegrasyon yönünün güçlendirilmesini amaçlamaktadır. DKSTA, Ortaklık/ Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarından daha fazla yükümlülük getiren ve mevcut anlaşmalara eklenmiş olan en büyük değerdir. AB müktesebatının yaklaşık yüzde 80'inini kapsayan DKSTA, sıradan bir serbest ticaret bölgesi oluşturmadan daha faydalı bir işbirliği süreci geliştirmektedir. Bu sayede komşu ülkelerin mevzuatları ile AB mevzuatı uyumlu hale gelerek, tüm tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Wisniewski, 2013: 4). 2012 yılının ortasında başlayan DKSTA/Ortaklık Anlaşmaları görüşmeleri, 2014 yılında Moldova ve Gürcistan tarafından imzalanmıştır. Ukrayna ile imzalanması beklenen anlaşma, yaşanan trajik olaylar sonucunda askıya alınmış; ancak, 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. AB'nin Akdeniz bölgesindeki komşuları ise, DKSTA'ya mesafeli yaklaşmaktadır. Şu an için sadece Fas ve Tunus, AB ile ileri boyutta ekonomik ilişki kurma konusunda isteklidir (Koeth, 2014: 26). 2013 yılında Fas, 2015 yılında ise Tunus ile AB arasında DKSTA görüşmeleri başlamıştır.

3. YAKINSAMA HİPOTEZİ

Neo-klasik Büyüme Teorisi'ne göre (Solow, 1956); azalan verimler varsayımı altında birbirleriyle ekonomik yakınlaşmaya giren ülkeler, bir zaman sonra birbirlerine yakınsamaktadır. Bu durum, durağan durum olarak da ifade edilmektedir (Ceylan, 2010: 52). Yakınsama hipotezi bu teoriden ortaya çıkarak, zamanla ülkeler arasındaki kişi başına düşen gayri safi milli hasıla farklarının azalması olarak ifade edilmektedir. Abramovitz (1986)'e göre yakınsama hipotezinin temel iddiası "belli koşullar altında lider ülkeden geri kalmak, liderden daha hızlı büyüme kabiliyeti ve üretkenliği yaratır" mantığına dayanmaktadır. Barro ve Salai Martin (1992) çalışmalarında ekonominin önemli konularından birinin, fakir ülke veya bölgelerin zengin olanlara göre daha hızlı büyüme eğiliminde olduğunu, araştırmacıların kişi başına gelir ve üretim seviyesinde zaman içinde yakınsama olup olmayacağı sorusunun cevabını aradıklarını ifade etmektedirler (Barro ve Salai Martin, 1992: 223). Yakınsama ile ilgili yapılan ilk çalışmalar, Baumol (1986) ve Barro- Salai Martin (1992)'e aittir. Bu araştırmacılar, ülkeler arasındaki durağanlık durumları kontrol altına alındığında yakınsamanın olabileceğini iddia etmektedirler (Atalay, 2007: 5).

1980'li yıllarla birlikte, istatistiksel verilere ulaşmanın daha kolay olmasından ve büyüme teorisine olan ilginin artmasından dolayı yakınsama ile ilgili çalışmalarda artış olmuş ve buna bağlı olarak da yakınsama hipotezi hakkında çok farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar kapsamında birçok yakınsama analizi söz konusu olmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (İslam, 2003: 312):

- Ülke içi yakınsama-Ülkelerarası yakınsama
- Büyüme oranlarında yakınsama-Gelir düzeylerinde yakınsama
- Beta yakınsama-Sigma yakınsama

- Global yakınsama-Yerel yakınsama
- Gelir yakınsaması-Toplam faktör verimliliği yakınsaması
- Deterministik yakınsama-Stokastik yakınsama

Çalışmada stokastik yakınsama söz konusu olduğundan, bu yakınsama türüne kısaca değinilecektir. Zaman serisi yaklaşımı başka bir ifadeyle stokastik yakınsama, literatürde önemli bir yere sahiptir (Öztürk, 2013: 528). Bernard ve Durlauf, (1996) istatistiki olarak stokastik yakınsamanın iki şekilde tanımını yapmaktadır (Y_i ve Y_j i ve t ülkelerinin kişi başı gayri safi yurt içi hasılasını göstermektedir. Gelirler logaritmik formda ele alınmıştır). Bunlar (Bernard ve Durlauf, 1996: 165):

1) Yakalama olarak yakınsama: Eğer t tarihinde kişi başı gelir eşitsizliğinin değer olarak azalması beklenirse t ve t+T tarihleri arasında i ve j ülkeleri birbirine yakınsar.

$$E(y_{i,t+T} - y_{j,t+T} / I_t) < y_{i,t} - y_{j,t}$$

2) Sabit bir dönemde uzun-dönem tahminin eşitliği olarak yakınsama: her iki ülkenin kişi başına logaritmalarına ilişkin uzun-dönem tahminleri sabit bir t döneminde birbirine eşitse, i ve j ülkeleri birbirine yakınsar.

$$\lim_{k \rightarrow \infty} E(y_{i,t+k} - y_{j,t+k} / I_t) = 0$$

“Tahmin ufku sonsuzluk eğiliminde olduğu için, çıktı farklılıklarının uzun dönem tahminleri sifira yaklaşma eğilimindedir. Eğer $y_{i,t+k}$ ve $y_{j,t+k}^f$ sıfır ortalamalı durağan bir süreç ise, yakınsama gerçekleşmektedir” (Bernard ve Durlauf, 1995: 99). Daha açık bir ifadeyle, eğer ülkeler sabit bir zamanda aynı çıktı değerine sahipse deterministik yakınsama, aynı çıktı tahminlerine sahipse stokastik yakınsama söz konusudur (Ceylan, 2010: 58). Stokastik yakınsama, değişkenin grup ortalamasına oranının logaritmasının düzeyde durağanlığı olarak ifade edilmektedir (Esenyel, 2017: 43). Yakınsamanın gerçekleşmediği durumda ise, uzun dönemde ülkelerin kalıcı şokların etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır.

4. LİTERATÜRE BAKIŞ

Literatürde yakınsama hipotezini konu edinen çalışmalar oldukça farklılık göstermektedir. Kişi başına düşen gelir, büyüme oranları, toplam faktör verimliliği, petrol fiyatları, enerji maliyetleri gibi değişkenler ile ilgili olarak çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Özellikle ülkelerarası gelir yakınsaması en çok çalışılan konudur. Araştırma konusu ile ilgili olarak yakınsama hipotezi panel, kesit ve zaman serisi yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Bunun nedeni, yakınsama tanımlarının çok fazla oluşu ve gelişen ekonometrik yöntemlerdir. Zaman serisi yaklaşımlarını diğer yaklaşımlardan ayıran özelliği, ülkelerin durağan duruma gelip gelmedikleri ile ilgilenmesidir. Daha açık bir ifadeyle, ülkeler ya da bölgeler arasında yakınsamanın olduğu ya da olmadığı sonucuna ulaşmayı sağlamaktadır (Erlat, 2012:

252). Uygulamada birçok ülkenin ele alındığı örneklerde zaman serisi yaklaşımının kullanıldığı ve daha güvenilir sonuçların ortaya konulduğu gözlemlenmektedir (Ceylan, 2009: 57).

Zaman serisi yaklaşımı ile yapılan yakınsama araştırmaları şu şekildedir:

Bilinen ilk çalışma Baumol (1986)'a aittir. Maddison'a ait 1870-1979 zaman aralığını kapsayan analizde, gelişmiş onaltı ülke grubu verimlilik, kişi başına düşen GSYH, ihracat hacmi açısından ele alınmıştır. Sonuçta önemli ölçüde yakınsama olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Baumol, 1986: 1072-1085).

Barro ve Sala-i Martin çalışmalarında; ülkeler ve bölgeler arasındaki yakınsamayı test etmişlerdir. İlk olarak ABD devlet ve bölgelerini 1880 yılından itibaren büyüme ve şahsi gelir dağılımı açısından incelemiş ve buradan elde ettikleri bilgilerin izini sürerek tek tek eyaletlerden bölgesel davranışlara ilişkilendirmişlerdir. Zayıf ülkelerin güçlü ülkelere doğru büyüme eğilimi olduğunu kişi başına gelir, üretim ve sektörler arasında yakınsama olduğunu ispatlamışlardır. Ancak yakınsamanın hızlı değil %2 civarında olduğunu açıklamışlardır. Aynı modeli 1950 yılından itibaren Avrupa ülkelerine de uygulamışlar ve aynı yakınsama sonucunu bulmuşlardır (Barro ve Sala-i Martin, 1992: 223-251).

Carlino ve Mills çalışmalarında; ABD bölgesini (8 bölge) kişi başı gelir açısından 1929-1990 dönemleri için test etmişlerdir. Geçerli zaman diliminde 1946 yılında yapısal kırılmaya izin verilerek stokastik yakınsama olduğunu aynı zamanda ABD bölgelerinin beta yakınsamasını gerçekleştirdiğini tespit etmişlerdir (Carlino ve Mills, 1993: 335-346).

Bernard ve Durlauf çalışmalarında; 1900-1987 döneminde onbeş OECD ülkesini zaman serisi teknikleri ile sınımış ancak yakınsama olmadığı sonucuna varmışlardır (Bernard Durlauf, 1995: 97-108).

Greasley ve Oxley çalışmalarında; 1870-1992 dönem aralığında Avustralya, İngiltere ve ABD ülkelerini hem yakalama (catching up) hem de uzun dönem yakınsama açısından ele almışlardır. İngiltere ve Avustralya için kişi başı gelir seviyesinde 1892-1992 dönemi için uzun dönem yakınsaması, İngiltere-ABD ve Avustralya-ABD durumunda ise yakalama olduğu gözlemlenmiştir (Greasley ve Oxley, 1995: 259-275).

Cellini ve Scorcu çalışmalarında; G7 ülkeleri arasında 1900-1989 dönemi arası kişi başına gelir yakınsaması olup olmadığını araştırmışlardır. Uygulanan ADF birim kök testi ve yapısal kırılmalar testi sonucunda yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna varmışlardır (Cellini ve Scorcu, 1998: 463-474).

Camarero, Esteve ve Tamarit çalışmalarında üç Avrupa ülkesi (İtalya, İspanya ve İngiltere)'nin Avrupa ortalaması, kendi aralarında ve Almanya olmak üzere 1980 yılından itibaren fiyat ve enflasyon yakınsamasını incelemişlerdir. Uygulanan PP ve KPSS testi sonucunda uzun süreli yakınsamanın olmadığı sonucuna varılmış ancak bazı durumlarda Avrupa ortalamasını ve Almanya'yı yakaladığı görülmüştür (Camarero, Esteve ve Tamarit, 2000: 149-168).

Lee, Strazicich ve Day çalışmalarında; onbeş OECD ülkeleri arasında 1870-1994 dönemi için kişi başı gelir açısından yakınsamayı incelemişlerdir. Yapısal kırılmalı birim kök testi (LS) uygulanan çalışmada sonuçta önemli ölçüde yakınsama gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Lee, Strazicich ve Day, 2004: 131-145).

Galvao ve Gomes çalışmalarında; ondokuz Latin Amerika ülkesini kişi başı gelir yakınsaması açısından incelemişlerdir. Yapısal kırılmalı testin dışsal olarak uygulandığı çalışmada güçlü bir yakınsamanın gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Galvao ve Gomes, 2007: 1353-1360).

Dawson ve Sen çalışmalarında; 1900-2001 dönemi için yirmidokuz ülke arasında uluslararası gelir yakınsamasının olup olmadığı zaman serisi analizi ile test etmişlerdir. Uygulanan birim kök testleri sonucunda elde edilen bulgularda yirmibir ülke arasında kişi başı gelir açısından stokastik yakınsamanın olduğu en az onaltı ülke arasında ise β yakınsamasının gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Dawson ve Sen, 2007: 199-230).

Zachmann çalışmasında; yılında Avrupa'da toptan elektrik fiyatlarında yakınsama olup olmadığını zaman serisi analizi ile açıklamaya çalışmıştır. 2002- 2006 dönemi için KPSS ve ADF birim kök testleri uygulanmıştır. Sonuçta; yüzde 59 oranında yakınsamanın gerçekleştiğini tespit etmiştir (Zachmann, 2007: 1659-1671).

Tunalı ve Yılcı çalışmalarında; 1950-2006 dönemi için MENA ülkelerinde kişi başına gelir açısından yakınsamanın gerçekleşip gerçekleşmediğini incelemişlerdir. Uygulanan birim kök testleri sonucunda yakınsamanın olmadığı gözlemlenmiştir (Tunalı ve Yılcı, 2010: 4855-4862).

Delgado ve Presno çalışmalarında; Avrupa Birliği'nde mali baskı yakınsamasını çalışmışlardır. Çalışmada, birim kök testleri ve durağanlık testleri uygulanmış ölçüt ülke olarak Almanya ve İngiltere ve AB ortalaması ele alınmıştır. Almanya ve İngiltere'de uzun dönem yakınsamasının gerçekleştirdiği, diğer ülkelerde mali rekabet ve uyum çabalarına rağmen az bir ülkede yakınsama olduğu gözlemlenmiştir (Delgado ve Presno, 2011: 4257-4267).

Cunado çalışmasında; OPEC ülkeleri arasında 1950-2006 dönemi için yakınsamanın varlığını araştırmıştır. Uygulanan birim kök testinin sonucunda yakınsamanın gerçekleşmediği yapısal kırılmalı test sonucunda ise sadece iki ülkenin ABD'yi yakaladığı gözlemlenmiştir (Cunado, 2011: 101-117).

Herrerias, Monfort çalışmasında; Çin'de yer alan yirmisekiz bölge arasında 1952-2008 dönemi arasında işgücü verimliliği, sermaye yoğunluğu ve toplam faktör verimliliği açısından yakınsamanın gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırmışlardır. Sonuç olarak, işgücü verimliliği açısından iki bölgede yakınsamanın gerçekleştiği; diğer durumlarda ise, yakınsamanın gerçekleşmediği gözlemlenmiştir (Herrerias ve Monfort, 2013: 485-501).

Zavelata, Walls ve Rusco çalışmalarında; ABD ve Avrupa arasında küreselleşmenin etkisiyle petrol üretim fiyatlarında yakınsamanın olup olmadığını zaman serisi analizi ile test etmişlerdir.

Çalışmada, ADF birim kök testi ve yapısal kırılma testleri uygulanmıştır. 2008 yılı finansal krizi kırılma tarihi olarak modele dâhil edilmiş ve yakınsamanın gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Zavelata, Walls ve Rusco, 2015: 206-214).

Türkiye’de zaman serisi ile yapılan yakınsama araştırmaları şu şekildedir:

Akıncı ve Yılmaz çalışmalarında; Türkiye ile Euro bölgesi içerisinde bulunan onyeddi AB üyesi ülkeler arasında gümrük birliğinin yakınsama üzerindeki etkisini ölçmek için farklardaki fark analizini kullanarak 1981-2010 dönemi 1981-1985 ve 1996-2010 dönemi olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. Sonuçta; 1996-2010 döneminde Türkiye ile Almanya ve Finlandiya arasında ıraksama diğer ülkeler arasında yakınsama olduğu tespit edilmiştir (Akıncı ve Yılmaz, 2012: 15-26).

Öztürk, Ay ve Keser çalışmalarında; 1950-2010 dönemi içerisinde Türkiye’nin 13 AB ülkesinin ortalama gelirine yakınsayıp yakınsamadığını zaman serisi analizi ile test etmişlerdir. Araştırma sonucunda bir ülke dışında yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır (Öztürk, Ay ve Keser, 2013).

Savacı ve Karşıyakalı, AB ülkeleri ve Türkiye arasında kişi başına gelir düzeyinde yakınsama analizini 1960-2013 dönemini kapsayacak şekilde incelemiştir. Türkiye ile Yunanistan ve İngiltere arasında yakınsamanın gerçekleşmediği; Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya, İsveç ve Portekiz ile 1990’lı yıllardan itibaren yakınsamanın gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Savacı ve Karşıyakalı, 2016: 237-257).

5. AMPİRİK ANALİZ

2004 yılında yayınlanan “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi”nde onaltı ülke komşuluk politikası kapsamı içerisine alınmıştır (European Commission, 2004). Bu ülkeler: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna, İsrail, Filistin Yönetimi, Cezayir, Tunus, Libya, Fas, Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan’dır. Raporda yer alan Beyaz Rusya, Cezayir, Libya ve Suriye için eylem planlarının hazırlanmamış olması, Filistin Yönetimi’nin ise, AB tarafından devlet olarak tanınmamasından dolayı araştırmaya dahil edilmemiştir. Komşu ülkelerin AB ile AB’nin de komşu ülkelerle olan toplam ihracat/ihtalat verileri çalışmanın değişkenlerini oluşturmaktadır. 2000-2017 dönemini kapsayan aylık veriler, ABD doları olarak Uluslararası Para Fonu’ndan elde edilmiştir (IMF, 2017). Çalışmada, Meng, Payne ve Lee (2013)’nin çalışmasında oluşturulan model referans olarak kabul edilmiştir. Buna göre kurulan model aşağıdaki gibidir:

İhracat için model:

$$y_{it} = \ln\left(\frac{\text{Komşu ülke Birlik ihracat}_{it}}{\text{Birlik toplam komşu ülke ihracat}_t}\right)$$

İhtalat için model:

$$y_{it} = \ln\left(\frac{\text{Komşu ülke Birlik ithalat}_{it}}{\text{Birlik toplam komşu ülke ithalat}_t}\right)$$

Burada; “i” ülkeleri (i=1,...,11); “t” ise zaman boyutunu (t=2000,...,2017) göstermektedir.

İncelenen dönem boyunca serinin ortalaması ve varyansı sistematik bir değişme göstermiyorsa veya seri periyodik dalgalanmalar içermiyorsa, serinin durağan olduğu kabul edilmektedir (Granger ve Newbold, 1977: 257). Bu çalışmada, serilere ilişkin durağanlıkların incelenmesinde kullanılacak birim kök testleri ADF, PP, KPSS ve NG-Perron’dur. Ancak standart birim kök testlerine, yapısal kırılmaları göz ardı ettiği yönünde eleştiriler getirilmektedir. Seriler düzeyde, trendde ve her ikisinde birden yapısal kırılmaya maruz kaldığı takdirde, standart birim kök testleri analiz için yeterli gelmeyecektir. Başka bir ifadeyle, yapısal kırılma birim kök analizlerine dâhil edilmezse, temel hipotezin yanlış bir şekilde yorumlanmasına ve böylelikle, reddedilmesine neden olabilecektir. Bu sebeple, kırılmaların modellendiği birim kök testleri analiz için gereklidir. Serilerin trendlerinde bir ve birden fazla yapısal kırılma olması ihtimali bulunmaktadır. Bu olasılık dikkate alınarak, iki kırılmalı Lee ve Strazicich (2003, 2004) birim kök testi gerçekleştirilmiştir. Veri üretme aşaması şu regresyon ile bulunmaktadır:

$$y_t = \delta^1 Z_t + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t = \beta \varepsilon_{t-1} + u_0, \quad Z_t \text{ dışsal değişkenleri gösteren vektör } \varepsilon_t \sim \text{iid } N(0, \sigma^2)$$

özelliklerini gösteren saf hata terimidir. $Z = [1, t, D_{it}, D_{it}]$, $i = 1, 2$ için, $t \geq TB_i$ ise $D_{it} = 1$, aksi halde 0, $Z = [1, t, D_{it}, D_{it}, DT_{it}, DT_{it}]$, $i = 1, 2$ için $t \geq TB_j + 1$ ise $DT_{it} = t - TB_j$, aksi halde 0’dır. Bu regresyonun tahmin edilmesiyle birlikte \hat{y}_t kırılmalardan arındırılmış durağan seri olarak ifade edilmiş olacaktır.

6. AMPİRİK BULGULAR

Analizde kullanılan serilere ilişkin standart birim kök testi sonuçları Ekler bölümünde Ek Tablo 1 ve Ek Tablo 2’de yer almaktadır. Ek Tablo 1’de görüldüğü gibi uygulanan ADF, PP ve KPSS testleri sonucunda, ihracatta tüm ülkelerin durağan olduğu; ancak bazı ülkelerin ihracatta düzeyde durağan, bazı ülkelerin ise birinci farkı alındığında durağan olduğu görülmüştür. NG-Perron birim kök testi sonucunda ise Ermenistan, Moldova, Tunus ve Fas’ta durağan olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. İthalatta ise ADF, PP ve KPSS testleri sonucunda tüm ülkelerin durağan; ancak, bazı ülkelerin düzeyde durağan, bazı ülkelerin ise birinci farkı alındığında durağan olduğu görülmüştür.

NG-Perron birim kök testi sonucunda ise Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Ukrayna, Tunus ve Ürdün’de durağan olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Ek Tablo 2). Yani, uzun dönem şokların kalıcı olduğu sonucuna varılabilmektedir. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, bu sonuçlar yorumlama açısından yanıltıcı olmaktadır. Uygulanan Lee-Strazicich birim kök testi sonucu elde edilen bulgular ise Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. Lee-Strazicich Birim Kök Testi (İhracat)

Ülkeler	Lag	Test-ist	1.Kırılma (T_{B1})	2.Kırılma a (T_{B2})	$\lambda = T_{B1}$ / T	$\lambda = T_{B2}$ / T	Sonuç: Yakınsama
Azerbaycan	9	-8.134*	2008.02	2012.03	0.42	0.67	Var
Ermenistan	10	-5.778**	2006.10	2008.08	0.34	0.45	Var
Fas	12	-6.297**	2013.09	2015.12	0.76	0.89	Var
Gürcistan	0	-8.683*	2004.07	2014.07	0.21	0.81	Var
İsrail	12	-6.920***	2013.11	2015.12	0.77	0.89	Var
Lübnan	12	-5.714**	2006.08	2013.03	0.33	0.73	Var
Mısır	12	-4.840	2002.11	2011.12	0.11	0.65	Yok
Moldova	12	-5.604***	2002.12	2009.10	0.11	0.52	Var
Tunus	12	-6.483*	2011.08	2013.08	0.63	0.75	Var
Ukrayna	3	-6.260*	2002.08	2004.04	0.09	0.19	Var
Ürdün	12	-6.483*	2002.11	2011.02	0.11	0.60	Var

Not: ($\lambda = (0,2,0,4)$, %1,%5,%10,-6,16, -5,59, -5,27; $\lambda = (0,2,0,6)$, %1,%5,%10, -6,41, -5,74, -5,32; $\lambda = (0,2,0,8)$, %1,%5,%10,-6,33, -5,71, -5,33; $\lambda = (0,4,0,6)$, %1,%5,%10, -6,45,-5,67,-5,31; $\lambda = (0,4,0,8)$, %1,%5, %10, -6,42-5,65-5,32; $\lambda = (0,6,0,8)$, %1,%5,%10, -6,32,-5,73,-5,32, *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.)

Tablo 2. Lee-Strazicich Birim Kök Testi (İthalat)

Ülkeler	Lag	Test-ist	1.Kırılma (T_{B1})	2.Kırılma a (T_{B2})	$\lambda = T_{B1}$ / T	$\lambda = T_{B2}$ / T	Sonuç: Yakınsama
Azerbaycan	12	-5.6082***	2004.12	2014.09	0.23	0.82	Var
Ermenistan	12	-6.5452*	2005.12	2010.01	0.29	0.54	Var
Fas	12	-4.1847	2010.02	2015.10	0.54	0.88	Yok
Gürcistan	12	-5.6426***	2007.11	2015.05	0.41	0.86	Var
İsrail	12	-5.5435***	2005.08	2015.03	0.27	0.85	Var
Lübnan	12	-6.9415*	2006.07	2010.12	0.33	0.59	Var
Mısır	12	-5.3164***	2003.10	2008.04	0.16	0.43	Var
Moldova	12	-7.2018*	2003.12	2014.01	0.17	0.78	Var
Tunus	12	-4.9807	2005.03	2009.07	0.25	0.51	Yok
Ukrayna	12	-6.1387**	2003.02	2008.11	0.12	0.47	Var
Ürdün	9	-6.0931**	2011.08	2015.08	0.63	0.87	Var

Not: ($\lambda = (0,2,0,4)$, %1,%5,%10,-6,16, -5,59, -5,27; $\lambda = (0,2,0,6)$, %1,%5,%10, -6,41, -5,74, -5,32; $\lambda = (0,2,0,8)$, %1,%5,%10,-6,33, -5,71, -5,33; $\lambda = (0,4,0,6)$, %1,%5,%10, -6,45,-5,67,-5,31; $\lambda = (0,4,0,8)$, %1,%5, %10, -6,42-5,65-5,32; $\lambda = (0,6,0,8)$, %1,%5,%10, -6,32,-5,73,-5,32, *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.)

Tablo 1 ve Tablo 2’de görüldüğü gibi; yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda seriler yapısal kırılmalı durağanlık gösterirken, yalnızca Mısır ihracatta, Tunus ve Fas ise ithalatta durağan çıkmamıştır. Başka bir ifadeyle, Mısır’ın ihracatının AB’nin toplam ihracatına; Tunus ve Fas’ın ithalatlarının ise AB’nin toplam ithalatına yakınsamadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Avrupa Komşuluk Politikası'nın amaçlarından en önemlisi bölgede zenginliğin ve refahın artırılmasıdır. Bu hedef, komşu ülkeler ve AB arasındaki ticari ilişkilere bağlıdır. Çalışmada bu noktadan hareketle, komşuluk politikası kapsamındaki ülkelerin AB ile yapılan ticarete yakınsamalarının gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, söz konusu ülkelerin ticaretinin AB ile yapılan ticarete yakınsadığı; ancak, Tunus ve Fas'ın ithalatının AB'nin toplam komşu ülkelere yaptığı ithalata; Mısır'ın ihracatının ise AB'nin toplam komşu ülkelere yaptığı ihracata yakınsamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu üç ülke, gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan diğer ülkelerle benzer özellikte olsa da yapılan analizde yakınsama olmadığı tespit edilmiştir. Politika önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

Tunus: (1) Serbest piyasaya geçişteki yaşanan zorlukların aşılması gerekmektedir. 2011 devriminden sonra Tunus'ta yaşanan siyasi geçiş süreciyle birlikte artan istikrarsız ortam, ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. (2) AB ile Tunus arasında kurulan serbest ticaret anlaşması, sanayi mallarındaki tarifelerin kaldırılmasına yöneliktir. Ancak, dış ticarete bu yeterli olmayıp tarife dışı engellerin de kaldırılması gerekmektedir. Örneğin, Tunus'ta gümrük işlerinin yavaş ve uzun olması, tarife dışı engeller açısından zorluklar çıkartabilmektedir. Eylem planında yer alan ticari önceliklerin yerine getirilmesi AB ile yapılan ithalatı kolaylaştıracaktır. Ayrıca, Tunus'un mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alan tarım sektörüdür. Bu alanın anlaşma dışında bırakılması uzun vadede Tunus'un aleyhine olacaktır. (3) DKSTA görüşmelerinin hızlandırılması gerekmektedir. 2015 yılında başlayan görüşmelerde, şimdiye kadar sadece bir kere müzakere turu gerçekleşmiştir. En son Şubat 2017 yılında teknik tur tamamlanmış olup sürecin hızlandırılması ile anlaşmaya varılması sonucunda AB ile Tunus arasındaki ticaret de kolaylaşacaktır.

Fas: AB ile ilişkisi imtiyazlı komşuluk ilişkisine dayalı olup Birliğin güneydeki en önemli ortaklarından biridir. Fas için getirilen öneriler şu şekildedir: (1) DKSTA görüşmeleri tekrar başlatılmalıdır. 2013 yılında başlayan görüşmelerde şimdiye kadar dört müzakere turu gerçekleşmiş olup Fas'ın ek çalışmalar yapmasından dolayı görüşmeler askıya alınmıştır. Sürecin tekrardan başlatılması Birlik ile yapılan ithalata yansiyacaktır. (2) Eylem raporlarında yer alan ticari önceliklerin yerine getirilmesiyle birlikte, AB ile Fas arasında yapılan ithalat kolaylaşacaktır.

Mısır : (1) Öncelikle siyasi istikrarın sağlanması ve aynı zamanda makroekonomik göstergelerin iyileşmesi için adımlar atılmalıdır. (2) AB'ye yapılan ihracat, ağırlıklı olarak mineral yakıtlar sektörü üzerinedir. Diğer kalemlerdeki ihracat nispeten düşük seviyede olup ihracat çeşitliliğini arttırmak Mısır'ın ticaretine yansiyacaktır. (3) 2010 yılında imzalanan tarım ve balıkçılık konusunda ticaretin kolaylaştırılması anlaşmasının hükümlerinin yerine getirilmesi; ayrıca, Mısır ürünlerinin kalitesinin artırılması, yatırıma ve ticarete engel olan tarife dışı engellerin azaltılması ve eylem raporlarında yer alan önceliklerin yerine getirilmesi Mısır'ın ihracatına yansiyacaktır.

Sonuç itibarıyla; söz konusu önerilerle birlikte uzun dönemde yapılacak politika değişikliği, AB ile yakınsamanın gerçekleşmesine katkı sağlayabilecektir. Öte yandan, verilerin dayandığı onyediyıllık süreç içerisinde Tunus, Fas ve Mısır dışındaki ülkelerin AB ile gerçekleşen dış ticarete herhangi bir dalgalanma sürecinden etkilenmediği tespit edilmiştir

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M. (1986) "Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind", *The Journal of Economic History*, 46 (2): 385-406.
- Akıncı, M., Yılmaz, Ö. (2012) "Türkiye ile AB arasındaki Kişi Başına Gelir Yakınsaması: Farklardaki Fark Analizi", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49 (567): 15-26.
- Atalay, S.S. (2007) "Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Reel Yakınsama", *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*, Ankara, 1-91.
- Barro, R. J. & Xavier S. M. (1992) "Convergence", *Journal of Political Economy*, 100 (2): 223-251.
- Baumol, W. J. (1986) "Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show", *The American Economic Review*, 76 (5): 1072-1085.
- Bernard, A. & Durlauf, S. (1995) "Convergence in International Output", *Journal of Applied Econometrics*, 10 (2): 97-108.
- Carlino, G., Mills, L. (1993) "Are U.S Regional Incomes Converging?: A time series analysis", *Journal of Monetary Economics*, 32 (2): 335-346.
- Ceylan, R. (2010) "Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar", *Sosyoekonomi*, 11 (11): 48-60.
- Cellini, R. & Scorcu, A. (2000) "Segmented stochastic convergence across the G-7 countries", *Empirical Economics*, Springer, 25(3): 463-474.
- Ceylan, R. (2009) "Ekonomik Büyüme ve Yakınsama Süreci", *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cunado, J. (2011): "Structural Breaks and Real Convergence in Opec Countries", *Journal Applied Economics* , 18 (1): 101-117.
- Dawson, W. J. & Sen, A. (2007) "New evidence on the convergence of international income from a group of 29 countries", *Empirical Economics*, 33: 199-230.
- Delgado, F. & Presno, M. (2011): "Convergence of fiscal pressure in the EU: a time series approach", *Applied Economics*, 43: 4257-4267.
- Erlat, H. (2012): "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı", *Discussion Paper*, Turkish Economic Association, 64: 251-276.

- Esenyel, M. (2017) “Türkiye’de Enerji Yakınsama Hipotezinin Sınanması: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi”, *Social Sciences Research Journal*, 6 (3): 42-52.
- European Commission. (2004) *Strategy Paper*.
https://ec.europa.eu/neighbourhood/enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf, (Erişim: 07.12.2017).
- Galvao, A. F. & Gomes, R. (2007) “Convergence or Divergence in Latin America? A time series analysis”, *Applied Economics*, 39 (11): 1353-1360.
- Greasley, D. & Oxley, L. (1995) “A Time Series Perspective on Convergence: Australia, UK nad USA since 1870”, *The Economic Record*, 71 (214): 259-275.
- Granger C.W.J. & Newbold P. (1974) “Spurious regressions in Econometris”, *Journal of Econometrics*, 2: 111-120.
- Herrerias, M. & Monfort, J. (2013) “Testing Stochastic Convergence across Chinese Provinces, 1952-2008”, *Regional Studies*, 49 (4): 485-501.
- I.M.F. (2017) “Direction of trade statistics 2017”, <http://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>, (Erişim: 05.10.2017).
- Islam, N. (2003) “What have we learnt from the Convergence Debate”, *Journal of Economic Surveys*, 17 (3): 309-362.
- Lee, J., Strazicich, M. C., & Day, E. (2004) “Are Incomes Converging among OECD countries ? Time series evidence with two structural breaks”, *Journal of Macroeconomics*, 26 (1): 131-145.
- Lee, J. & Strazicizh, M. (2004) “Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break”, Working Papers 04-17, Department of Economics, Appalachian State University.
- Lee, J. & Strazicizh, M. (2003) “Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks”, *The Review of Economics and Statistics*, 85 (4): 1082-1089.
- Meng, M., Payne, J. & Lee, J. (2013): “Convergence in per capita energy use among OECD countries”, *Energy Economics*, 36: 536-545.
- Öztürk, L., Ay, S. & Keser H. (2013) “Turkey’s Convergence to the EU: Catching up or Falling Behind?”, 2nd International Scientific Conference Economic and Social Development, Paris.
- Öztürk, L. (2013) “Türkiye Avrupa Birliğine Yakınsıyor mu? Bir Zaman Serisi Analizi, 1950-2008”, *Ege Akademik Bakış*, 13 (14): 527-538.
- Savacı, S., Karşıyakalı, S. (2016) “Ülkelerarası gelir yakınsaması analizi: AB Ülkeleri ve Türkiye”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 33: 237-257.

Solow, R. (1956) “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, The Quarterly Journal of Economics, 70 (1): 65-94.

Tunalı, Ç. B. & Yılcı, V. (2010) “Are Per Capita incomes of MENA countries converging or diverging”, Physica A: Statistical Mechanics and its Applications, 389 (21): 4855-4862.

Wisniewski, D. (2013) “The Eastern Partnership-It is High Time To Start A Real Partnership”, Carnegie Endowment for International Peace, 1-31.

Zachmann, G. (2007) “Electricity wholesale market prices in Europe: Convergence?”, Energy Economics, 30: 1659-1671.

Zavaleta, A., Walls W.D. & Rusco, F., W. (2015) “Refining for export and the convergence of petroleum product prices”, Energy Economics, 47: 206-214.

EKLER

Ek Tablo 1. Durağanlık Analizi (İhracat)

Azerbaycan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-3.12	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-3.21	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0.96	-23.62	-	Var
PP	Sabit	-7.92*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9.41*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0.87	-36.170*	-	Var
KPSS	Sabit	0,984	0,118	-	Var
	Sabit ve Trend	0,235	0,098*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-8,794*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-2,0870	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-15,230**	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-2,734**	-	-	Var
Gürcistan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-2,946*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-8,098*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,713	-13,977*	-	Var
PP	Sabit	-3,706*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-8,418*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,309	-35,317*	-	Var
KPSS	Sabit	1,567	0,064*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,091*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-5,926*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-1,491*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-76,682*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-6,185*	-	-	Var
Ermenistan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-3,403*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-3,425**	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,716	-15,063*	-	Var
PP	Sabit	-4,983*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-5,084*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,951	-27,599*	-	Var
KPSS	Sabit	0,261*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,218	0,095*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-2,123	-0,922	1,187	Var
	Sabit (MZt)	-0,849*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-8,157	-97,600*	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-2,019	-6,983*	-	Var
Moldova					

	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-1,356	-13,615*	-	Var
	Sabit ve Trend	-7,400*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,994	-13,591*	-	Var
PP	Sabit	-1,667	-27,572*	-	Var
	Sabit ve Trend	-7,625*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,377*	-	-	Var
KPSS	Sabit	1,683	0,152*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,137*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-1,447	1,626	-0,025	Var
	Sabit (MZt)	-0,453	1,779	-0,087	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-34,713*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-4,062*	-	-	Var
Ukrayna					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-4,868*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-4,876*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,758	-15,449*	-	Var
PP	Sabit	-4,918*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-4,926*	-15,664*	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,720	-	-	Var
KPSS	Sabit	0,098*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,070*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-17,367*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-2,880*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-27,784*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-3,726*	-	-	Var
Tunus					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-4,440*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-6,653*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	0,806	-10,284*	-	Var
PP	Sabit	-9,137*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-12,197*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	0,700	-60,310*	-	Var
KPSS	Sabit	1,604	0,173*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,198*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	1,133	0,016	0,054	Var
	Sabit (MZt)	1,199	0,039	0,467	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-52,617*	-	-	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-5,127*	-	-	Var
Fas					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-0,757	-6,899*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,103	-10,837	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,313	-6,911*	-	Var
PP	Sabit	-8,130*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-8,153*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,072	-42,261*	-	Var
KPSS	Sabit	0,489*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,420	0,406	-	Yok
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-0,375	-0,378	0,924	Yok
	Sabit (MZt)	-0,427	-0,232	6,788	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZa)	0,149	0,384	-0,057	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZt)	1,101	0,765	-0,133	Yok
Mısır					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-2,295*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-3,067	-15,239*	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,502	-15,306*	-	Var
PP	Sabit	-3,449*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-4,983*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,568	-27,523*	-	Var
KPSS	Sabit	1,021	0,097*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,309	0,099*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-9,217*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-2,066*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-15,349*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-2,768**	-	-	Var
Ürdün					

	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-4,114*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-5,586*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,293	-16,739*	-	Var
PP	Sabit	-8,949*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,304*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,105	-45,834*	-	Var
KPSS	Sabit	0,345*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,090	0,113*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-17,925*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-2,992*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-21,252*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-3,245*	-	-	Var
Lübnan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-3,798*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-4,086*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	0,103	-12,986*	-	Var
PP	Sabit	-8,428*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,017*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	0,028	-47,512*	-	Var
KPSS	Sabit	0,456*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,179*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-21,887*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-3,304*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-26,914*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-3,664*	-	-	Var

Not: (1) ADF: Augmented Dickey Fuller (2) PP: Philips Perron (3) KPSS: Kwiatkowski, Philips, Schmit, Shin
 (4) NG-Perron: NG S., Perron, P. (5) * %1, ** %5, *** %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Ek Tablo 2. Durağanlık Analizi (İthalat)

Azerbaycan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-3,25**	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-4,47*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,79	-23,62***	-	Var
PP	Sabit	-4,69***	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-7,57***	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,18	-35,78***	-	Var
KPSS	Sabit	1,26	0,18***	-	Var
	Sabit ve Trend	0,18***	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-2,58	-0,19	0,25	Var
	Sabit (MZt)	-1,02	-0,28	0,54	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	0,39	1,47	0,14	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	9,00	4,00	0,64	Var
Gürcistan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-1,67	-4,49***	-	Var
	Sabit ve Trend	-2,77	-4,58***	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,87***	-	-	Var
PP	Sabit	-3,13**	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,86*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,80***	-	-	Var
KPSS	Sabit	1,69	0,11*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,27	0,05*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	0,80	-19,61*	-	Var
	Sabit (MZt)	0,95	-3,13*	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-6,23	-11,96*	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-1,72	-24,45*	-	Var
Ermenistan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-1,67	-6,75*	-	Var
	Sabit ve Trend	-1,42	-6,80*	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,39	-6,76*	-	Var
PP	Sabit	-8,41*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-8,65*	-	-	Var

KPSS	Sabit ve Trend yok	-0,58	-48,22*	-	Var
	Sabit	0,70*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,39	0,14*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	0,16	0,67	0,009	Yok
	Sabit (MZt)	0,13	1,66	0,052	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-1,70	-0,29	0,233	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-0,90	-0,33	1,096	Yok
Moldova					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-0,903	-8,75*	-	Var
	Sabit ve Trend	-2,294	-8,750*	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-3,718*	-	-	Var
PP	Sabit	-5,06*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,73*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,561	-41,668*	-	Var
KPSS	Sabit	1,958	0,500*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,200*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	1,427	0,160	0,267	Yok
	Sabit (MZt)	4,257	0,505	1,840	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-0,578	-0,069	-0,013	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-0,536	-0,184	-0,073	Yok
Ukrayna					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-0,903	-8,758*	-	Var
	Sabit ve Trend	-2,294	-8,750*	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-3,718*	-	-	Var
PP	Sabit	-5,063*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,731*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-1,561	-41,668*	-	Var
KPSS	Sabit	1,958	0,500*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,200*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	1,427	0,160	0,267	Yok
	Sabit (MZt)	4,257	0,505	1,840	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-0,578	-0,069	-0,013	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-0,536	-0,184	-0,073	Yok
Tunus					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-2,127	-4,744*	-	Var
	Sabit ve Trend	-3,328**	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	0,471	-4,717*	-	Var
PP	Sabit	-6,295*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,227*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	0,573	-48,772*	-	Var
KPSS	Sabit	1,225*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,127**	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-3,557	0,636	-0,003	Yok
	Sabit (MZt)	-1,037	0,847	-0,032	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-120,12**	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-7,736*	-	-	Var
Fas					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-1,990	-14,051*	-	Var
	Sabit ve Trend	-3,817*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,809	-14,058*	-	Var
PP	Sabit	-3,160*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-5,292*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,966	-29,881*	-	Var
KPSS	Sabit	1,087	0,109*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,205*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-5,82***	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-1,437*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-25,458*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-3,535*	-	-	Var
Mısır					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-1,019	-16,972*	-	Var
	Sabit ve Trend	-2,284	-16,973*	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,476	-17,008*	-	Var
PP	Sabit	-1,916	-26,097*	-	Var
	Sabit ve Trend	-3,225*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,475	-26,148*	-	Var

KPSS	Sabit	1,183	0,168*	-	Var
	Sabit ve Trend	0,215*	-	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-2,421	-55,231*	-	Var
	Sabit (MZt)	-1,062	-5,250*	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-3,164	-157,80*	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-1,255	-8,882*	-	Var
Ürdün					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-5,452*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-5,786*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,562	-15,741*	-	Var
PP	Sabit	-9,520*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-9,972*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,860	-47,930*	-	Var
KPSS	Sabit	0,562*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,266	0,082*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-4,844	0,364	-0,027	Yok
	Sabit (MZt)	-1,413	0,388	-0,087	Yok
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-18,894*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-3,073*	-	-	Var
Lübnan					
	Model	Seri	Fark	2. Fark	Sonuç: Yakınsama
ADF	Sabit	-3,673*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-3,915**	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,488	-14,377*	-	Var
PP	Sabit	-5,741*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	-6,067*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok	-0,497	-31,880*	-	Var
KPSS	Sabit	0,490*	-	-	Var
	Sabit ve Trend	0,316	0,058*	-	Var
NG-PERRON	Sabit (MZa)	-25,252*	-	-	Var
	Sabit (MZt)	-3,488*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZa)	-26,051*	-	-	Var
	Sabit ve Trend yok (MZt)	-3,573*	-	-	Var

Not: (1) ADF: Augmented Dickey Fuller (2) PP: Philips Perron (3) KPSS: Kwiatkowski, Philips, Schmit, Shin

(4) NG-Perron: NG S., Perron, P. (5) * %1, ** %5, *** %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.